

VIII. ULUSLARARASI ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

KÜRESEL VE BÖLGESEL SİSTEMDE DEVLET VE DEVLETDIŞI AKTÖRLER

Editörler

Prof. Dr. Tayyar ARI
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ

VIII. Uluslararası Uludağ Uluslararası İlişkiler Kongresi Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devletdışı Aktörler

Sayfa Tasarımı : Nurhan BULMUŞ
Kapak Tasarımı : Önder AYDOĞMUŞ
Basım ve Cilt : Dekupe Yayıncılık
Sertifika No : 15556

1. Baskı, v + 1022, 2016

© DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 2016

Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti

Tel : +90 (224) 221 38 39 - 225 37 46

Fax : +90 (224) 220 36 73

Altıparmak Mah. Bozkurt Cad.

Avdan Apt. 10/1 Osmangazi / BURSA

dorayayinevi@gmail.com

info@dorayayincilik.com.tr

www.dorakitap.com

www.dorayayincilik.com.tr

ISBN: 978-605-9666-72-5

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre **DORA Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti.**'nin önceden iznini almaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

VIII. ULUSLARARASI ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. Tayyar ARI	Arş. Gör. Özge Gökçen TERZİ
Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT	Arş. Gör. Murat JANE
Prof. Dr. Kamuran REÇBER	Arş. Gör. Samet YILMAZ
Prof. Dr. Göksel İŞYAR	Arş. Gör. Tunç DEMİRTAŞ
Prof. Dr. Barış ÖZDAL	Arş. Gör. Uğur ERMİŞ
Doç. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ	Arş. Gör. Büşra ÖĞÜTÇÜ
Yrd. Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU	Arş. Gör. Talip ALAN
Yrd. Doç. Dr. Sezgin KAYA	Arş. Gör. Yusuf YILDIRIM
Arş. Gör. Dr. Mehmet Halil Mustafa BEKTAŞ	Arş. Gör. Hüseyin Faruk ŞİMŞEK

VIII. ULUSLARARASI ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

BİLİM KURULU

(alfabetik sıra ile)

Atilla Eralp, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Birol Akgün, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Faruk Sönmezoğlu, İstanbul Üniversitesi, İstanbul
Fırat Purtaş, Gazi Üniversitesi, Ankara
Fuat Keyman, Sabancı Üniversitesi, İstanbul
Ghadir Nasri, Tarbiat Moaalem University, Tahran, Iran
Gökhan Özkan, Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa
Haldun Yalçınkaya, TOBB ETU Üniversitesi, Ankara
Hasan Köni, Kültür Üniversitesi, İstanbul
Kemal İnat, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Khurram Qadir, Quaid-i-Azam University, Islamabad, Pakistan
Mehmet Genç, Işık Üniversitesi, İstanbul
Mehmet Şahin, Gazi Üniversitesi, Ankara
Mehran Kamrava, Georgetown University, Doha, Katar
Meliha Altunışık, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
Mesut Özcan, Dışişleri Bakanlığı, Ankara
Mousa Shteivi, University of Jordan, Ürdün
Muhittin Ataman, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara
Murat Yeşiltaş, Sakarya Üniversitesi, Sakarya
Mustafa Aydın, Kadir Has Üniversitesi, İstanbul
Mustafa Kibaroğlu, MEF Üniversitesi, İstanbul
Nasser Yaseen, American University of Beirut, Lübnan
Nuri Yurdusev, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara
R. Kutay Karaca, İstanbul Gelişim Üniversitesi, İstanbul
Rayan al Ameen, American University of Beirut, Lübnan
Sibel Turan, Trakya Üniversitesi, Edirne
Şaban Kardaş, TOBB Üniversitesi, Ankara
Şule Kut, Okan Üniversitesi, İstanbul
Türel Yılmaz, Gazi Üniversitesi, Ankara
Waleed Hazbun, American University of Beirut, Lübnan
Zeynep Yücel, Bandırma 17 Eylül Üniversitesi, Balıkesir

VIII. ULUSLARARASI ULUDAĞ ULUSLARARASI İLİŞKİLER KONGRESİ

VIII.INTERNATIONAL ULUDAĞ CONGRESS on INTERNATIONAL RELATIONS

**“Küresel ve Bölgesel Sistemde Devlet ve Devlet
Dışı Aktörler”**

**“State and Non State Actors in Global
and Regional System”**

28-29 KASIM 2016

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
METE CENGİZ KÜLTÜR MERKEZİ
BURSA/TÜRKİYE**

Bu kitapta her makalede yazılan görüşler yazarları bağlar. Yazarlar çalışmalarında bilimsel araştırma ve etik kurallarına uyduklarını taahhüt etmişlerdir.

DIŞ POLİTİKA VE ULUSLARARASI POLİTİKADA DÜŞÜNCE KURULUŞLARININ AKTÖRLEŞME SORUNSALI: AEI VE RAND ÖRNEKLERİ

Doç. Dr. Zafer AkbaŐ¹
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Hüsrev Çelik
Şahin Çaylı

Özet

Düşünce kuruluşlarının dış politikadaki rolü gün geçtikçe artmaktadır. Yaşanan sorunların çözümünün karıŐık ve zor olması bu kuruluşların dış politikada önemini artırmaktadır. Uluslararası sistemde en önemli aktör devlettir ve uluslararası sistem devlet aktörünü baz alarak kurgulanmıŐtır. Düşünce kuruluşları ise uluslararası sistemde tek başına aktör olabilme gücünden yoksun durumdadır. Düşünce kuruluşları devletin yapacağı işlerde, devletin yükünü hafifleterek, devlet üzerinden uluslararası politikada etkili olmaktadır.

ABD yönetim sisteminde, düşünce kuruluşlarının dış politikada etkin olmasında yeri büyüktür. Bu ülkedeki düşünce kuruluşları, yönetimin işini kolaylaŐtırıcı çalışmalar yapmaktadır. Düşünce kuruluşları sahip oldukları nitelikli çalışanları ile zaman zaman devletin önemli kademelerinde yer alarak, geldiği düşünce kuruluşlarının ekonomik, siyaset ve askeriye yönelik politikalarını uygulamaktadırlar. Ancak düşünce kuruluşlarının ekonomik ve siyasi olarak tam bağımsız olamadıkları eleŐtirisi, bu kuruluşların en büyük eksiklikleri olarak gösterilmektedir. Düşünce kuruluşları tek başına devletten bağımsız hareket edememektedirler.

Bu çalışma düşünce kuruluşlarının aktörleşme sorunu olduğu varsayımından hareketle, bunların bağımsız karar alabilme ve uygulayabilme kapasitelerini sorgulama amacı taŐımaktadır. Düşünce kuruluşları ürettikleri bilgi ve oluŐturdukları kamuoyu sayesinde devletlerin dış politikalarını etkilemektedir. Bu bağlamda düşünce kuruluşları ekonomik, sosyal ya da siyasi geniş bir yelpazede üretim yaparak, kendileri bizzat karar almakta; aldıkları kararları uygulamakta ve bunları yaygınlaŐtırmakta hatta, ulusal veya uluslararası düzeyde karar alma mekanizmalarını doğrudan etkilemektedir. Çalışmada anılan varsayımlar ekseninde düşünce kuruluşlarının amaçları ve etkileri üzerine yoğunlaŐılmıŐ olup; örnek vak'a olarak ABD'nin AEI ve RAND kuruluşlarının incelenmesi hedeflenmiŐtir. Çalışmada anılan örnekler üzerinden düşünce kuruluşlarının aktörleşme sorununun devam ettiği, ancak bu kuruluşların gün geçtikçe güçlendiği ve uluslararası aktör olma niteliğinin geliŐmekte olduğu sonucuna ulaşmıştır.

1

Anahtar Kelimeler: Düşünce Kuruluşları, AEI ve RAND, Aktörleşme, ABD

THE PROBLEM OF BEING ACTOR OF THINK TANK IN THE FOREIGN POLICY AND INTERNATIONAL POLICY: AEI AND RAND SAMPLES

Abstract

The role of think-tanks in foreign policy is increasing day by day. The complexity and complicated of resolving living problems increases the importance of these organizations in foreign policy. The most important actor in the international system is the state and the international system is based on the state actor. Think-tanks lack the power to become actors alone in the international system. Think-tanks in the works of the state, lightening the burden of the state, they are influential in international politics through the state.

It is a great place for the US government system, think-tanks, to be active in foreign policy. The think tanks in this country are making efforts to facilitate the management's work. Think Tanks are sometimes at important stages of the state with their qualified employees and they apply economic, political and military policies of think tanks that they belong to. However, criticism that think-tanks are not fully independent of economic and political, are shown as the biggest shortcomings of these organizations. Think-tanks alone cannot act independently of the state.

Acting on the assumption that think-tanks has a problem to be actor, study has the purpose of inquiry to their capacities of independent decision making and enforcement capacities. Think-tanks are influencing the foreign policies of states through the knowledge they produce and the public opinion they create. In this context, think-tanks are making their own decisions by producing in a wide range of economic, social or political aspects; Implement their decisions and disseminate them, and even directly influence decision-making mechanisms at national or international level. Focused on the assumptions mentioned in the study, it focuses on the aims and effects of think-tanks; As an example, the AEI (American Enterprise Institute) and RAND (Research and Development Corporation) organizations of the United States were examined. Through the examples mentioned in the study that continued the problem of think-tanks to be international actor, but it has come to the conclusion that these institutions are getting stronger day by day and that the qualification of being an international actor is developing.

Key Words: *Think Tanks, AEI and RAND, Being Actor, USA*

Giriş

Uluslararası ilişkiler gerek pratik gerekse teorik olarak dinamik bir alandır. Disiplinin ortaya çıkışından günümüze yeni kavramlar ortaya çıktığı gibi pratik sahada da bu kavramların karşılığı olan kavramları genişleten, dönüştüren, konumlarını güncelleyen, ilişkilere yeni düzlemler, farklı boyutlar kazandıran yeni aktörler ortaya çıkmaktadır. Teori ve pratiğin karşılıklı etkileşiminde etkileyen-etkilenen analizi bir boyut oluştururken, diğer boyutu pratik alandaki sonuçlar oluşturmaktadır. Pratik sahada gözlemlenen birtakım gelişmelerin bizatihi kendisi sonuç olurken bir kısım gelişmeler de sonuç üreten sebeplerdir.

Uluslararası ilişkiler devlet davranışlarını sorgulayarak işe başlamış olsa da bugün gelinen noktada devletin tek aktör olmadığı, yapının sadece bireyler ve ulus üstü örgütlerden müteşekkil bulunmadığı net olarak görülmektedir. Disiplinle eş zamanlı olarak dünyanın geçirdiği değişim ve dönüşümler neticesinde; artık çokuluslu şirketler, medya ve STK'lar da birer aktör olarak tanımlanabilmekte ve kendilerine alan açma çabasında bulunmaktadır. Bu aktörler hem bir değişimin sonucu hem de uluslararası politikanın yeni belirleyici aktörleridir.

Bu bağlamda düşünce kuruluşları da devletlerin iç politikalarında gerekli sağlam zemini elde etmelerini müteakip uluslararası politikada da etkin bir aktör olarak varlık ve alan elde etmişlerdir. Bir aktör olarak düşünce kuruluşları, diğer önemli aktör olan devletin alanını daraltmakta, kendi lehine olmak üzere devlet olgusu ve realitesine mevzi kaybettirmektedir. Düşünce kuruluşları bu amaçla raporlar hazırlama, eğitim faaliyetlerinde bulunma, kamuoyu oluşturma, hatta bünyelerinden karar alıcılar çıkarma gibi araçlarla devletin dış politika karar alma süreçlerinde etkin olmaya çalışmaktadır. Bu etkinliğin kapsamında yine bir aktör olan ve alanını daralttığı devletin tutumlarını yönlendirme amacına yönelik faaliyetler yer almaktadır. Bir diğer yönüyle de bu aktörler bir taraftan devlete alternatif tutum geliştirirken diğer taraftan devletle birlikte de hareket etmektedir. Yani bunların uluslararası aktör niteliği gelişmekle beraber; devlet içi etkisi de artmakta ve devletle birlikte rolü de gelişmektedir.

1. Düşünürlerden Düşünce Kuruluşlarına Dönüşüm

1.1. Aktörleri Etkileyen Bir Aktör: Düşünürler

Devlet kavramı ve bu kavramın mahiyetini oluşturan unsurlar ile onu ortaya çıkaran arka plan; ampirik ve teorik bir boyuta sahiptir. Bu hususiyetiyle devlet olgusu, hem pratik hem de düşünsel hayatın tam da ortasında varlık bulmuş bir konudur. Yine bu özelliği nedeniyle başta siyaset bilimi olmak üzere, tarih, uluslararası ilişkiler, sosyoloji felsefe gibi disiplinler devlet ile ilgilenmişlerdir. Devletin reel boyutu ve kendi gelişimi için de bu disiplinlerin yaklaşımları bir menşei olmuştur. Bu karşılıklı münasebet, pratik ve teorik alanı kapsayan düzlemde, birbirini besleyen bir döngü tezahür ettirmiş ve ettirmektedir.

Teorik ve pratik alanın oluşturduğu bütün içerisinde, bu yapıyı oluşturan bütün unsurların her birinin devlet ile ayrı bir ilişki boyutu, bu ilişkide bir etkileşimi ve etkileşime bağlı bir konumlanması bulunmaktadır. Bu bağlamda bu yapı içerisinde yöneten, yönetilen, asker, sivil, bürokrasi, bürokrat, ticaret, tacir, coğrafya, gerçek kişi, tüzel kişi, kurumlar, kuruluşlar, din, din adamları, siyaset, siyasetçi, demokrasi, otokrasi, ideoloji, egemenlik vb. gibi pek çok kavram, kuram ve reel unsur yer almaktadır. Bu yapı içerisinde antik çağlardan bu yana var olagelen, yalnızca varlık sahibi olmakla sınırlı kalmayan, bütün sistemle bir etkileşim düzeyi oluşturan aktör ve faktörlerden birisi de düşünürlerdir.

Bugün dahi günümüzde bizzat kullanılan kavramlar veya günümüze izdüşümü bulunan bir takım olguların kökeni M.Ö. VI-III. yy'lar arası döneme kadar uzanmaktadır. Dönemin düşünürlerinin Antik Yunan kent devletleri üzerinden, devletin ne olduğu, ne olması gerektiği, yönetenler, yöneticiler, yönetim vb. üzerine beyan ettikleri düşünceleri günümüze kadar gelmiştir.²

Düşünürlerin devlet ile ilgilenmeleri daha doğrusu devletin realizasyonu ve/veya idealizasyonu üzerine düşünmeleri, düşüncelerini ifade etmeleri bir gereksinimin ürünü olarak kabul edilmiştir. Bu gereksinim; toplumun düşünsel ve yaşamsal

² Fatih Duman, "Devlet", *Siyaset Bilimi*, Editör Halis Çetin, (Ankara, Orion Yayınları, Mart 2015), 139-140

gelişimine göre devletin gelişiminin daha yavaş ve geri kalması, toplumsal taleplerin karşılanmasında yetersiz kalınması olmuştur. Bu bağlamda Antik Çağ'lardan itibaren Sokrates, Eflatun, Aristoteles, ve onlardan yüzlerce yıl sonra Makyavel, Bodin, Hobbes, Locke, Montesquieu ve Rousseau gibi düşünürler çoğu zaman da bunalımla anılan dönemlerin devlet merkezli sorunları ile karşı karşıya kalmışlardır.³

Bir disiplini oluşturan bu düşünürlerin devlet ile ilgileri son derece olmuştur. Örneğin Hobbes'un Leviathan'da devleti tanımlaması, devletten geniş kapsamlı bahsetmesi⁴ bir tarafa, örnekleri çoğaltılabilecek pek çok düşünür devlet olgusunu içselleştirmiş, hatta yöneten ile düşünür yani bilge, yani filozof olgusunu eşleştirmişlerdir. "Platon, filozofu kral, kralı da filozof yaparken"⁵ Rousseau; Toplum Sözleşmesi'nde halkın çıkarları doğrultusunda halkı bilge kişilerin yönetmesinin en iyi ve en doğal düzen olduğunu vurgular.⁶ Hobbes, Locke, Rousseau gibi toplum sözleşmecisi düşünürlerle öncülük etmiş olan Farabi de aynı şekilde, filozof ile siyasi liderin özelliklerinin aynı olması, yani liderlerin filozof, bilge olma özelliğine sahip olması, yani bir diğer ifade ile düşünür olmasını koşul olarak belirtir.⁷ Yusuf Has Hacıpaşade Kutadgu Bilig adlı eserinde yöneticinin özelliklerinden bahsederken bilgiye sahip olma düzeyine dikkat çeker.⁸

Yine siyaset bilimi disiplini içerisinde filozof yönetici eşleştirmesinin yanı sıra bir husus daha dikkat çekmektedir. Bu husus filozofların, bilge kişilerin görüşlerine yöneticilerin değer vermesi, onları dinlemesi, yani düşünürler tarafından etkilenmeye

³ Cem Eroğul, *Devlet*, (İmge Yayınları, 1. Baskı, 1990,), 4

⁴ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çeviren Semih Lim, (Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı), 127-263

⁵ Eyüp Şahin, "Platon ve Fârâbî'de Aristokrasi", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 51/ 1, (2010): 116

⁶ J.J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, Çev. Alpagut Erenuluğ, (Öteki Yayınevi), 116

⁷ İsmail Akbal, "Farabi Siyasi Düşüncesinde Toplum, Devlet Yönetimi ve Siyasal Rejimi", *Türk İslam Siyasi Düşüncesi*, Editör Mehmet Akıncı, Gökçe Nur Şafak, (Ankara, Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları, 2016), 75

⁸ Metin İşçi, *Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*, (İstanbul, Derin Yayınları, 2015), 183

açık olmalarının yöneticilere, karar alıcılara önemle net bir şekilde tavsiye edilmiş olmasıdır. XI. yy'da Abbasi Halifesi'nin danışmanlığını, aynı zamanda Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey nezdinde elçiliğini de yapmış olan Maverdi; Kitabül Nasihatül Mülük adlı eserinde, yöneticilere nasihat edilmesi gerektiğini yöneticilerinde bu nasihatlarla açık olması gerektiğini vurgular. Maverdi eserinde bunu ilkeleştirirken Aristo'nun nasihatını esirgemeyen kimseden yardım iste ifadesine de atıf yapar.⁹ XII. yy'da Gazali'nin de yöneticinin istişare ve danışmaya açık olmasını ön plana çıkardığı görülmektedir.¹⁰

Dünyanın farklı zaman dilimlerinde, farklı coğrafyalarda, hatta farklı medeniyetlerde de olsa düşünürlerin mümkünse devleti yönetme, değilse devleti yönetenleri etkileme veya devleti tanımlama yani "tanım" olgusunun mahiyeti gereği ona bir sınır çizme arzularının olduğu, hatta bunun sadece arzu düzeyinde kalmayarak zaman zaman böyle bir fonksiyon icra ettiklerini bu örnekler göstermektedir. Tarihte; düşünür, filozof olarak bahsi geçen kimi isimler, dönemlerinde devletlerin önemli kademelerinde görev almışlar, yöneticilere yakın konumlanmışlardır.

Devlet merkezli sorunların aşılmasına bağlı olarak, devlet olgusunun tarihin akışı içerisinde çok önemli ve köklü değişiklikler geçirdiği bir realitedir. Bu dönüşümlerde düşünürler de önemli fonksiyon üstlenmişlerdir. Dönüşüm sürecinde ilham kaynağı olmuş, dönüşüm sonrası dönemlerde de sosyal ve siyasal inşa noktasında nazara alınmışlardır.

Ortaçağın bitimiyle başlayan Aydınlanma çağının da böyle bir boyutu bulunmaktadır. M.S. IV. yy'dan itibaren Roma İmparatorluğu gücünü yitirmeye başlamıştır. Devam eden yüzyıllar boyunca tahrif edilmiş yani ilk dönemki ilke ve hükümlerinden uzaklaşmış bir dinin Hristiyanlığın baskın olduğu bir teokratik yapı, kiliseden meşruiyet alan barbar krallıklar, ahlaki yozlaşma, güvensiz

⁹ Ebu'l Hasan el Maverdi, *Kitabül Nasihatül Mülük*, Çev. Mustafa Sarıbiyık, (Özgü Yayınları, 2004), 139-144

¹⁰ Metin İşçi, *Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*, 165

kentler, mezhep savaşları ile anılan ve Ortaçağ olarak nitelendirilen bir dönem¹¹ XV. yy'a kadar sürmüştür.

Avrupa'nın pratik siyaset alanında yaşanan gelişmeler ki bunların ekserisi savaşlardı, hem Aydınlanma çağına zemin hazırlıyor hem de modern devlet olgusuna giden yolun taşlarını yerleştiriyordu. 30 yıl savaşlarından sonra 1648 Westfalya Anlaşması ile uluslararası sistemin ortaya çıkması¹² söz konusu olsa da sürecin daha önceden başladığını, daha öncesinde Westfalya sonrası düzeni de hazırlayan, yaklaşık bin yıl süren Ortaçağ dönemini nihayete erdiren durakların olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin bu duraklardan birisi savaşlar çağı da olarak nitelendirilen 1400'lü yıllardır. 1400'lü yılların sonuna gelindiğinde dahi yeni dönemi hazırlayan savaşlar tüm hızıyla devam etmektedir. "1494'ten Cateau-Cambresis Antlaşması'nın imzalandığı 1559'a kadar, sadece Fransız Valois ve İspanyol Habsburg hanedanları arasında 11 ayrı savaş gerçekleşmiştir. Bu savaşlar yeni özerk, bürokratik devlet tipinin şekillenmesinde rol oynamakla"¹³ birlikte bunun yanı sıra yeni uluslararası yapıyı da hazırlayan o yüzyılda emsali olan örneklerden yalnızca birisidir.

Bu geçiş döneminde ve sonrasında inşa edilen yeni devlet ve yeni toplum yapısının şekillenmesinde, pratik hadiseler kadar dönemin düşünürlerinin etkinliği yadsınamaz. Machiavelli (1469-1527), Bodin (1530-1596), Hobbes (1588-1679), Montesquieu (1689-1755), Rousseau (1712-1778), Comte (1798-1853), Marx (1818-1883) gibi düşünürler, birey devlet ilişkilerini, bunun yanı sıra devlet-devlet ilişkilerini yani yeni dönemin uluslararası ilişkiler formasyonunun teorik çerçevesini şekillendirirken, yani devleti yeniden tanımlarken, aslında yeni bir sınırlandırmaya tabi tutarak pratik sahaya da yön vermişlerdir. Bu fonksiyonları ile "düşünürler"

¹¹ Segâh Tekin ve Esra Banu Sipahi, "Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Ortaçağ Avrupa'sına İlişkin Genel Bir Değerlendirme," *Tarih Okulu Dergisi*, Yıl 7, Sayı XVII (2014):194-202

¹² Faruk Yalvaç, "Uluslar arası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar," *Uluslar arası İlişkiler Teorileri*, Editör Ramazan Gözen, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 31

¹³ Charles Tilly, *Avrupa'da Devrimler, 1492-1992*, Çev. Özden Arıkan, (İstanbul, AFA yayıncılık, 1995), 47-48

öncelikle uluslararası ilişkiler olgusunun baş aktörü olan devletlerin, felsefesini, rejimlerini vb. şekillendirmişlerdir. Bu şekillendirme uzun yılları içine alan ve günümüzde de devam eden bir kapsayıcılıkta olmuştur. Demokratik, sosyalist, Marksist, milliyetçi vb. gibi devleti nitelendiren ve halen cari olan, mikro anlamda milyarlarca bireyleri de peşinden sürükleyen bu kavramların mahiyetleri düşünürler tarafından örülmüştür. Diğer taraftan düşünürler; devleti yöneten, sevk ve idare eden karar alıcıların yapıya ilişkin algılarını ve kabullerini etkileyen bir teorik çerçeve, kavramsal literatür yani bir uluslararası ilişkiler bilim alanı oluşmasını da sağlamışlardır.¹⁴ Bu hususiyetleri ile “*düşünürleri*” gerek devletlerin iç politikalarında gerekse dış politikada, uluslararası ilişkilerde bir aktör, daha yukarıdan bir bakışla aktörleri etkileyen bir aktör olarak varlık kazandıklarını kabul edebiliriz. Dönemin toplumsal ve siyasal yapısının ana omurgasını oluşturan, askerler, papazlar ve köylülere, düşünürler de eklenmiştir.

1.2. Düşünürlerden Düşünce Kuruluşlarına, Sivil Toplumdan-STK'lara Dönüşüm

Modern devlet ve yeni uluslararası sistem; devlet ve yapı için bir dönüşüm olgusu barındırırken, ortaya çıkan yeni hal beraberinde yeni tartışmalar ve yeni sorunları getirmiştir. Ortaçağ Avrupa'sında egemenliğin kime ait olacağı ve ne suretle kullanılacağı düşünürlerin belirleyiciliğinde inşa edilen modern devlet anlayışı çerçevesi ile bir nebze aşılmıştır. Bodin'in Cumhuriyet İncelemesi (1577) adlı eserinde “egemen devlet” üzerinde insanlar arasından bir üstün olamayacağını belirttiği yıllar ile, Avrupa kentlerine devletlerce çeki düzen verilmeye başlandığı yıllar aynı yüzyıllık zaman dilimi içerisinde yer almaktaydı.¹⁵ Kendisine egemenliğin teslim edildiği “modern devlet kısa süre sonra, kendisinden başka hiçbir üstünlüğü tanımaz hale gelmiştir.”¹⁶ Devletin egemenlik olgusunun kutsiyet

¹⁴ A. Nuri Yurdusev, “Uluslararası İlişkiler Öncesi,” *Devlet Sistem Kimlik*, Derleyen Atilla Eralp, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2003), 40-41

¹⁵ Fernand Braudel, *Uygarıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara, İmge Kitabevi, 2006), 364-366

¹⁶ Fernand Braudel, *Uygarıkların Grameri*, 365

atfedildiği bu yeni dönemde devletin egemenliğini kullanan irade zamanla kendisini devlet ile eşitlemiştir. Britanya Kraliçesi I. Elizabeth tarafından söylendiği rivayet edilen “devlet benim” ifadesi bu bağlamda önemli bir örnektir.¹⁷

Devlet dışındaki egemenlik sahiplerinden, egemenliğin alınıp topyekûn devlete verilmesinden sonra ortaya çıkan modern devletin ağırlığı, bu defa devletin egemenliğinin sınırlarını sorgulanır, tartışılır hale getirmiştir. Modern devletin de sorgulanması sınırlanması aşamasında da bir aktör olarak düşünürler yine devreye girmişlerdir. Bu bağlamda Benjamin Constant'ın (1767-1830) bireyi merkeze alan, özgürlüğe geniş bir sınır çizen, tek kişinin iktidarı kadar çoğunluğun azınlığı köleleştirmek istemesine karşı çıkan, devlet tarafından politik dini ve ahlaki bir dayatmayı kabul etmeyen¹⁸ yaklaşımı gibi örnekleri çoğaltılabilecek yaklaşımlar, liberalizm çatısının ortaya çıkması, devletin sınırlarının daraltılması arzusunun somut tezahürüdür.

Devletin sınırlarının daraltılması veya diğer bir ifadeyle devlet karşısında özgürlüklerin genişletilmesi, devletten alan elde edilmesi, imkân bulunduğu ölçüde gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Fransız devriminin öncesinde burjuvazi devletin siyasi otoritesini önemli ölçüde ele geçirmiş, diklenmeye başlayan taşra özgürlükleri söz konusu olmaya başlamıştır.¹⁹

Yeni dönemin yeni tartışma konusu ve pratik dizaynı artık kimin egemen olacağı üzerine değil, egemen devletin sınırlarının ne olacağı kimlerin ne suretle bu egemenliği sınırlayacağı eksenine kaymıştır. Devleti sınırlandırabilmek için öncelikle bir tarafın devlet, diğer tarafın devlet karşısında konumlandığı önce algı ve kabul, sonra yapı düzeyinde bir ayrışma kaçınılmaz olmuştur. Bu ayrışma “Devlet” ve “Sivil Toplum” ayrışmasıdır. 1767 yılına kadar devlet ve siyasal alan ile eş tutulan sivil toplum kavramı, 1767 yılında Adam Ferguson'un kaleme aldığı ‘Sivil toplumun tarihi

¹⁷ Fernand Braudel, *Uygurılıkların Grameri*, 366

¹⁸ Fatih Duman, “Devlet,” 151

¹⁹ Fernand Braudel, *Uygurılıkların Grameri*, 367

üstüne bir deneme” ile ayrışma potasına girmiş, nihayetinde Hegel’in²⁰ kavrama dokunuşu ile kırılma gerçekleşmiştir.

Sivil toplumun kavramsal ve kuramsal olarak dönüşümü, kurumsal düzeyde karşılığı olan bir mahiyete bürünmesini de beraberinde getirmiştir. Kökeni doğu toplumları, özellikle Türk İslam coğrafyası olan, VIII. yy’da ortaya çıkan fütüvvet ve ahilik gibi, bunun yanı sıra özellikle de tarihsel arka planı daha eskiye İslam’ın ilk dönemine kadar uzanan vakıf gibi kuruluşların formatlarının restorasyonu, modern anlamda sivil toplum kuruluşlarını ortaya çıkarmıştır. On yıllar süren bu süreç “sivil toplumdaki” “sivil toplum kuruluşlarına”, bu çatı altında da “düşünürlerden” “düşünce kuruluşlarına” bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.

Aristo, Platon gibi düşünürlerin döneminden –burada ilave bir not olarak şunu da eklemek gerekmektedir ki, bazı dönemlerin düşünürler ile birlikte anılıyor olması tarihte ne ölçüde bir mihenk noktası oluşturduklarını göstermektedir.- günümüze birey ve devlet ilişkilerinin, etkileşiminin dengelenmesi arayışı bin yılları almıştır. Tarihsel bir birikimle artık iyice oturmuş olan bu ilişki düzeyi daha çok iç politik düzlemde şekillenmiştir.

Sivil toplumun, sivil toplum kuruluşlarının doğrudan dış politika ve uluslararası ilişkiler ile ilgilenmeleri, uluslararası ilişkilerde bir aktör olarak varlık göstermeleri, iç politikaya göre daha yeni ve daha geç olmuştur. Bunun nedenleri öncelikle birey devlet ilişkilerinin bir çerçeveye kavuşmasının uzun sürmesi, bunun yanı sıra uluslararası ilişkiler olgusunun, dahası uluslararası ilişkiler disiplininin daha geç ortaya çıkmasıdır. Devletlerin dış politika karar süreçlerinde kendilerini sivil etkiye çok fazla açmamalarıdır. Bu anlamda sivil unsur olarak kabul edilen STK’lar uluslararası ilişkilerde bir aktör olarak kabul edilmekte ancak etki düzeyi geri planda tutulabilmektedir. Nitekim Neo Realistler uluslararası ilişkilerde tek aktörün devlet olmadığını kabul etmekle birlikte, devletin etkinliğini ve belirleyiciliğini göz ardı etmezler.²¹

²⁰ Gülgün Erdoğan Tosun, *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi*, (İstanbul, Alfa Yayınları, 2001), 36-37

²¹ Eyüp Ersoy, “Realizm”, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Editör Ramazan Gözen, (İstanbul, İletişim Yayınları, 2015), 175

Bin yıllar sonra gelinen noktada, günümüzde, sivil toplum olgusunun ve sivil toplum kuruluşlarının özellikle iç politikada devlet karşısında önemli bir alan elde ettiği, devleti sınırlandırdığı, etkilediği, bir kısım politikalarında ikame ettiği bizzat göz önünde, müşahede edilen bir husustur. İçinde düşünce kuruluşlarının da olduğu STK'lar veya bu minvalde faaliyet gösteren şirketler artık “demokrasiyi konsolide eden geliştiren, derinleştiren”²² katılımın ve çoğulculuğunda göstergesi kabul edilmekte, bu itibarla varlık bulmaları devletler tarafından teşvik de edilmektedir.

Bu mevzi kazanımı STK'ları devletin dış politikası alanına da yöneltmiş, Devletin dış politika üretiminde gerek devlet içi ve gerekse uluslararası platformlarda devletin sınırlarına dayanmış, kapılarını zorlamaktadır. Hatta kimi konularda ve kimi ülkelerde bir takım politik surları da aştıklarını söyleyebiliriz.

İç politika veya dış politika devletin politik tutumlarını etkileyen bir faktör olma amacı taşıyan ve bu potansiyele sahip olan STK'ların kapsamında hangi kuruluşların kabul görüp görmeyeceği ayrı bir tartışma konusudur. Devlet ile iç içe geçmiş, devlet tarafından düzenlenen, iç ve dış politik etki alanı bulunan bir takım meslek kuruluşlarının STK olarak kabul edilip edilmeyeceği literatürün halen tartıştığı bir konu olmakla birlikte konumuzun kapsamı dışındadır.

Konumuz münasebetiyle, geçmiş yüzyıllarda bireysel düşünürlerin etkisi ve gücüne günümüzde kolektif düşünce ile ulaşmak söz konusudur. Düşünce kuruluşları geçmiş yüzyılların düşünür olgusunun günümüzdeki bir uzantısıdır. Sivil toplum olgusu, sivil toplum hareketi, sivil toplum kuruluşu gibi kavramların çatısı altında yer alan düşünce kuruluşlarının, geçmiş yüzyılların bilge kişilerinin günümüz kurumsal formu olduklarını net olarak söyleyebiliriz.

²² Seyfettin Aslan, “Sivil Toplum ve Demokrasi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15/2 (2010): 367

2. Uluslararası Sistemin ve Aktörlerin Değişimi

2.1. Uluslararası Sistemin Yapısal Değişimi

Sistemik analizin temel taşı olan devletin ve sistemin kendisinin anarşik olması durumunun günümüzde köklü bir değişim geçirdiği gözlemlenmektedir. Ulus-devlet paradigması küresel, yerel ve bireysel düzeylerde çeşitli tehditlerle karşılaşmakta, uluslararası sisteme pek çok devletten daha etkin olan devlet-dışı aktörler dahil olmaktadır. Bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişme devletlerarası fiziki sınırları anlamsızlaştırmaktadır. Küreselleşme süreciyle ortaya çıkan aşamada, uluslararası sistemin yatay ve dikey yapılanmasının tekrar gözden geçirilmesi söz konusu olmaktadır. Küresel sistemin kuzey-güney arasındaki bölünmüşlüğü, refah paylaşımı durumu, sermaye hareketlerine yol açan dinamikler devletlerin en önemli aktörü olduğu uluslararası sistemi yeniden sorgulamaya açmaktadır.²³

Oyun kurucu olan modern tarihin bir kurgusu olduğuna dikkat çeken Waltz, bu kurgunun ana belirleyicisinin büyük güçlerin yükseliş ve düşüşleri olduğunu ifade eder. İkinci Dünya Savaşı öncesi dönemi de kapsayan ve çok kutuplu olarak nitelendirilen dönemlerin değişik zaman ve coğrafyalarında 12 büyük güç olduğunu, İkinci Dünya Savaşı'na 7 büyük güç ile girildiğini, savaş sonrasında 2 büyük gücün kaldığını belirtir. İkinci Dünya Savaşı; birey, toplum ve devlet düzeyinde büyük değişimler meydana getirmiş, çok kutuplu modeli de değiştirmiştir. Teorik çerçevede de, her birisi egemen kabul edilen ve egemen olan devletler dünyası ilk kez iki kutuplu sistem olarak nitelendirilen ve uzun yıllar devam edecek bir sistemle tanışmıştır.²⁴

1990'ların ilk yıllarında SSCB'nin dağılmasıyla birlikte uluslararası yapının iki kutuplu sisteminin yerini tek kutuplu sisteme bıraktığına tanık olunulmuştur. SSCB yerine kurulan Rusya, ilk kurulduğu yıllarda uluslararası büyük sorunlarda ABD'ye karşı

²³ Davut Ateş, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, (İstanbul: Küre Yayınları, 2014), s.427.

²⁴ Kenneth Waltz, "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 5/17, (Bahar 2008), s.4

rakip pozisyonu almamış, hatta birlikte hareket etmiştir. Bu durum Rusya'nın kendisini toparlamasına değin sürmüştür. Rusya Putin'in 2000'de iktidara gelmesiyle birlikte tekrar ABD'ye rakip anlamına gelebilecek politikalar izlemeye başlamıştır.

1990'ların başından 2001 yılına kadar rakipsiz tek kutuplu bir uluslararası sisteme tanık olduğumuz dünyada 11 Eylül saldırıları ve ardından gelen ABD'nin Afganistan ve 2003 Irak müdahaleleri denklemi değiştirmeye başlamıştır. Özellikle 2003 Irak Savaşı sonrasında ABD'nin tek kutuplu hegemon olduğu dönem değişmeye başlayarak, çok kutupluluk eksenine doğru bir dönüşüm yaşanmıştır. Küreselleşmenin güç kazanması, ABD'nin ekonomik ve politik etkisinin azalması, çokuluslu şirketler gibi devlet dışı aktörlerin güçlenmeye başlaması yeni çok kutuplu sistemi güçlendirmeye başlamıştır.

Uluslararası sistemi oluşturan dinamikler ve aktörlere ilişkin farklı bir yaklaşıma da Globalistlerin sahip olduğu görülmektedir. Analiz düzeylerine ekonomik faaliyetlerin yanı sıra çok uluslu şirket yöneticileri, uluslar ötesi sendika liderleri gibi aktörleri de dahil eden, örneğin uluslararası hava güvenliği gibi daha dar konuları irdeleyen, inceleyen Globalistler; bu bağlamda realist ve plüralistlerden ayrılırlar.²⁵

Aktörlerin güçlenmesi yâda güç kaybetmesi, dünyada nüfusun artması, değişen ve gelişen teknoloji, iletişim ve ulaşım, güç olgusunun değişmesi, yaşanan istikrarlı durum yada istikrarsızlıklar gibi önemli faktörlerle birlikte, uluslararası sistemin yapısına bağlı olarak da değişmektedir. Tarihi süreçte doğal kaynak, askeri kapasite, coğrafya, zenginlik, gelişmişlik düzeyi, sanayi kapasitesi gibi faktörlere yön veren İspanya, Portekiz, Hollanda, İngiltere ve Amerika gibi ülkeler, uluslararası sistemde de köklü değişikliklere imza atmışlardır.

2.2. Uluslararası Sistemde Aktörler ve Etkileri

1648 Westphalia barış anlaşmasından sonra ortaya çıkan ulus devlet olgusunun şekillendirdiği devlet, uluslararası sistemin en

25 Mustafa Aydın, "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz," *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 51 Sayı: 1(1996) :⁸⁴

önemli aktörü konumundadır. Birleşmiş milletlere kayıtlı 193 ülke bulunmaktadır. Ulus devletin aktör olarak ortaya çıkışından günümüze, uluslararası sistemin belirleyici aktör olmuş ve olmaya devam etmektedir. İki dünya savaşı, soğuk savaş ve 11 Eylül gibi dünyayı etkileyen bir çok olay devlet kavramını aşındırsa da, devletin uluslararası sistem için ne kadar önemli olduğunu da ortaya çıkarmaktadır. Ekonominin ve güvenliğin bir adım öne çıktığı uluslararası sistemde, devletin varlığı bu iki unsur noktasında çok önemlidir.

Dünyadaki son gelişmeler ile birlikte devletin küçüldüğü, zayıfladığı, otorite ve egemenliğin aşındığı düşüncesi, devletlerin uluslararası sistemdeki varlığının sorgulanması gerektiği anlamına gelmemektedir. Ulus devletler dünyadaki değişimlerle birlikte kendini ekonomik, siyasal ve sosyal alandaki bazı eski alışkanlıklarından vazgeçerek kendini yenilemektedir. Bu yenileme kimi ulus devletlerde demokratik yollarla kimi devletlerde ise demokratik yöntemler ile yapılmaktadır.²⁶

Devletin hayati görevleri; kamu düzeninin sağlanması, vatandaşlar arasındaki sorunları adil biçimde çözmek ve ülkeyi dışardan gelebilecek saldırılara karşı korumaktır. Devletin diğer görevleri vazgeçilmez nitelikte değildir. Çağdaş düşünürler, gelişen teknoloji ve iletişim imkanları ile devlet iktidarını kötüye kullanılmasını engellemenin en güvenli yolunun devleti mümkün olduğu kadar küçültmek olduğunu söylemektedirler. Yani Devlet polis, mahkeme ve ordudan ibaret kalacak; ekonomik, kültürel ve sosyal niteliği olan alanlardan çekilecektir. Bu da minimal devlet olarak adlandırılmaktadır.²⁷

Çağdaş uluslararası sistemde devlet dışı aktörlerden uluslararası örgütler, uluslararası sistemin temel aktörleri konumunda bulunmaktadır. Değişen ve gelişen dünyada uluslararası örgütlerin işlevi ve etkisi artmakta ve bu örgütler olmadan uluslararası sistemin sağlıklı işlemesi mümkün gözükmemektedir. Devletler ve toplumlar arasında ortaya çıkan ve artarak devam eden

²⁶ Selahattin Bakan, Gökhan Tuncel, "Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi", *Birey ve Toplum*, 2/3, (Bahar 2012)63

²⁷ Haydar Çakmak (Editör), *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, Doğu Kitabevi, 2014, İstanbul, 80

ortak sorunlar uluslararası örgütlerin önemini ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası örgütlerin oynadığı rol ise devlet aktörünün oynadığı rolü kısıtlamaktadır.²⁸

Birleşmiş Milletler, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Uluslararası Para Fonu, Şanghay İşbirliği Örgütü, ASEAN, NATO gibi bölgesel, küresel ve finans kuruluşları; Uluslararası sistemde mevcut sorunların görüşülüp çözüm arandığı kuruluşlardandır. Bu kuruluşlar ekonomi, siyaset, güvenlik, kültür gibi konularda aldıkları kararlar ile dünyaya yön vermektedirler.

Günümüz dünyasında daha kuruluş aşamasında devletlerin etkisinden söz edilemeyen ve faaliyetlerini sürdürürken de aynı şekilde kuruluşunda olduğu gibi devletin yönlendirmesinden bahsedilemeyen sayıları on binleri aşan kuruluşların varlığı söz konusudur. Salomon, sivil toplum olgusu çerçevesinde gelişen, ortaya çıkan ve hükümet dışı örgütler olarak da nitelendirilen kuruluşları, yirminci yüzyılın buluşu olarak görmüştür. Hükümet dışı örgütler; toplumun ürettiği ve toplumsal yapıyı oluşturan bir unsur olarak, birey-toplum-devlet etkileşimi bağlamında uluslararası sistemi de etkileyen aktörler²⁹ haline de dönüşmektedirler. Bu dönüşüm onların fonksiyonları kadar mahiyetlerini de kapsamaktadır.

Hükümet dışı kuruluşların sayıları 1980'li yıllardan sonra etki düzeylerine de paralel olarak artış göstermiş ve sayıları 30 bin civarına ulaşmıştır. 1956-1986 yılları arasında ki otuz yıllık periyotta sayıları 5 bine ulaşırken; 1987-2000 yılları arasında bu sayı 30 binlere çıkarak hızlı bir artış göstermiştir. Bu sayı günümüzde ise milyonlarla ifade edilmektedir. ABD'de 2 milyon, Hindistan'da 1 milyondan fazla kayıtlı hükümet dışı organizasyon faaliyet göstermektedir. Bu artışların nedeni hem dünya sisteminin değişmesi yani Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle oluşan küresel iletişim ve ilişki düzeyindeki artış, hem yine bu yapının değişmesine bağlı olarak çift kutupluluğun geriliminin ulusal

²⁸ Abdulkadir Baharççek, "Uluslararası Kuruluşların İşlevleri", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 1.Cilt, Ankara, 2011, 230

²⁹ Abdulkadir Baharççek, "Hükümet Dışı Örgütler (NGO's) ve Demokratikleşme", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/2, (2008), 298.

düzeydeki politikalarda var olan izdüşümünün kalkmasına bağlı olarak ortaya çıkan iç politik gevşeme, hem de süratli ve yaygın iletişime imkan tanıyan teknolojik devrime, küreselleşme olgusuna dikkat çekilmektedir.³⁰

Bir diğer uluslararası aktör olarak çokuluslu şirketlerin faaliyetleri ülke sınırlarını aşmış ve birden fazla ülkede üretim ve yatırım faaliyetleri sürdürmektedirler. Çokuluslu şirketlerin özellikle petrol şirketlerinin petrol piyasasını ve uluslararası ilişkileri ne şekilde etkiledikleri, ayrıca genel olarak bu çokuluslu şirketlerin Üçüncü Dünya ülkelerinin dış politikalarını etkiledikleri ve bunda başarılı oldukları bilinmektedir. Görünüşte ekonomik olan bu şirketlerin amacının uluslararası sisteme ve güç mücadelesine yaptıkları etkiye bakıldığında, amacının ötesinde bir etki yaptığı anlaşılmaktadır.³¹

3. AEI ve RAND Örnekleri Üzerinden Düşünce Kuruluşlarının Aktörleşme Sorunsalı

Uluslararası ilişkilerde bir ögenin aktör olabilmesi için; açıkça belirlenmesi, uluslararası alanda belli bir karar verme kapasitesine sahip olması, bağımsız olarak kabul edilebilecek yani kendi inisiyatifiyle eylem geliştirebilme yeteneğine sahip olması, diğer aktörler üzerinde etki kurabilmesi ve belirli bir süre var olması gerekmektedir.³² Bu bağlamda düşünce kuruluşları da ya bu özellikleri kazanmış olarak uluslararası ilişkilerde aktör haline gelmiş, veyahut da bu aşamaları hali hazırda geçiriyor olma çaba ve arzusuyla aktörleşme sürecine girmiştir.

James G. McGann tarafından düşünce kuruluşları altıya ayrılmıştır. Siyasi partiler ile doğrudan ilişkili olanlara Almanya'da

³⁰Levent Bilman, "Hükümet Dışı Kuruluşların Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini", *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı II, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-_ngo_-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa, (14.12.2016).

³¹ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, (Bursa: MKM Yayınları, 2012), 132

³² Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, (Bursa: MKM Yayınları, 2009), 69.

Hristiyan Demokrat Birliği'ne bağlı Konrad Adenauer Vakfı, devletle doğrudan ilişkili olan Çin Kalkınma Enstitüsü, yarı devlet ilişkisi olan ABD'de Woodrow Wilson International Center for Scholars, bağımsız olarak ABD'deki Brookings Enstitüsü ve İngiltere'de Chatham House, yarı bağımsız olarak Belçika'da European Trade Union Institute, üniversiteye bağlı olarak Stanford Üniversitesine bağlı Hoover Enstitüsü örnek olarak verilmektedir.³³

Ulusal, bölgesel ve küresel düzeydeki problem, olay veya olgularla ilgilenen, bu kapsamda stratejiler üreten, bünyesinde eski bürokratlar, siyasetçiler ve diplomatların istihdam edildiği think tank kuruluşları sayı itibariyle en fazla ABD'de yer almaktadır. Raporlar yayınlayan, proje üreten, kitaplar yayınlayan bu kuruluşlar, Amerikan başkanları, Temsilciler Meclisi ve Senato üyeleri tarafından dikkate alınmaktadırlar. Think Tank'lerin öngörülerini gerçekleştikçe Amerikan sisteminde karar alma süreçlerine katılmaları artmaktadır. ABD'de faaliyet gösteren Think Tank'ler demokratlara yada cumhuriyetçilere nitelikli elemanda yetiştirmekte ve bu elemanların siyasete geçişleri ve tam terside oldukça yaygındır.³⁴

Toplum, ekonomi, siyaset ve fen bilimleri gibi alanlarda araştırma yapan düşünce kuruluşları ABD, Avrupa Birliği ülkeleri, Rusya, Çin ve Japonya etrafında yoğunlaşmakta, Brezilya ve Türkiye gibi ülkelerde bu ülkeleri takip etmektedirler. Pennsylvania Üniversitesi Public Policy Research tarafından yapılan "2011 Global Go To Think Index Report" başlıklı araştırmaya göre, en iyi araştırma merkezlerinin genel olarak ABD etrafında toplandığı görölmektedir. Özellikle Brookings Institution, Carnegie Endowment for International Peace, RAND Corporation küresel ve yerel politikaları etkilemektedir. Kamu politikalarını etkileme bakımından Amnesty International, Human Right Watch,

³³ Ahmet Çelik, "Düşünce Kuruluşları ve Etkileri "KTO Stratejik Araştırmalar Merkezi"", Konya Ticaret Odası, Konya, (2016), 6.

³⁴ Bilal Karabulut, "Dünyada ve Türkiye'de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz", *Gazi Akademik Bakış*, 4/7, (Kış 2010), 100

Transparency International ve Chatham House etkili düşünce kuruluşlarıdır.³⁵

ABD’de İkinci Dünya Savaşı sonrası başlayan güvenlik çalışmalarının kapsamı başlangıç aşamasında daha dar çerçevede kalmış, ilgi alanı uluslararası gerilimin daha çok askeri yönlerine ve askeri dengeler üzerine odaklanmıştır. Ford Vakfı’nca güvenlik sorunlarına ilişkin çalışmalar yapan çeşitli akademik merkezlerini destekleme kararının alınması ve alanla ilgili temel bilimsel forum haline gelen “International Security” dergisinin kurulması bu bağlamda önemli bir gelişmedir. Bu dönemde Kenneth Waltz’ın disiplin için de bir dönüm noktası olan “Theory Of International Politics” adlı eseri telif etmesi, güvenlik sorunlarının disiplin içerisinde, teorik düzlemde yerinin genişlemesinin somut göstergeleri olmuştur. Akademisyenler üniversitedeki pozisyonlarını korurken RAND gibi düşünce kuruluşları etkili çalışmalara imza atmışlardır.³⁶

ABD ikinci Dünya Savaşı sonrası dönemde dünya siyasetinin en önemli aktörü haline gelmiştir. ABD, uluslararası alandaki etkisini sürdürmek için lobiciliğe de dayanan sistemine uygun olarak düşünce kuruluşlarına destek vermeye başlamıştır. RAND Corporation bu bağlamda olmak üzere daha çok askeri konularda düşünce üretmek kastıyla 1948’de kurulmuştur. Kurulduğu günden beri hükümet desteği ile ayakta duran ve her geçen gün güçlenen RAND, ABD’nin dış politika kararlarına etki kapasitesi en yüksek olan düşünce kuruluşlarından biridir.

17 Ocak 1789 yılında ilk başkanlık seçimleri yapılan ABD; her ne kadar oy kullanan kesim itibariyle, eksikleri olsa da demokrasi uygulamasına ilk öncülük eden örnek ülkeler arasında yer almaktadır. Seçimlerde öncülüğü kadar katılım, sivil toplum ve düşünce kuruluşları bağlamında da başı çeken ülkeler arasında yer almaktadır. Bu anlamda ABD’de düşünce kuruluşlarının ortaya çıkışı 1910’lara kadar uzanmaktadır. Hali hazırda Dünya üzerindeki

³⁵ Abdulsamet Günek, “Küresel çağın yeni “Bigi Tapınakları” Küresel Ağlara Sahip Vakıf ve Think Thanklar”, Global Media Journal TR Edition, 6/12, (Bahar 2016), 543.

³⁶ Sait Yılmaz, “Güçsüz Güç”, Harp Akademileri Komutanlığı, Saren Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi, 3/5, (2007), 70.

yaklaşık 6618 düşünce kuruluşundan 1830'u ABD'de yer almaktadır. Düşünce kuruluşlarının salt demokrasi, katılım veya karar alma süreçleri boyutu bulunmamakta ekonomik bir değer karşılığı da bulunmaktadır. Bu bağlamda sektörün ABD'deki geliri 1 milyar dolar civarındadır. Bunun sadece 290 milyon dolarının 2000 çalışanı bulunan RAND'a ait olması dikkat çekicidir. Bu anlamda RAND ilk sırada yer alırken AEI 7. sırada yer almaktadır.³⁷

RAND'ın giderlerinin % 8'i tesislere, % 15'i personel geliştirme ve bilgi geliştirme, %76'sı araştırma ve geliştirme ve %1'i bağışlara harcanmaktadır. 2015 yılına göre RAND'ın gelirlerinin 60.6 milyon doları Amerika Savunma Bakanlığı ve diğer ulusal güvenlik ajanslarından, 44.7 milyon doları hava kuvvetlerinden, 42.4 milyon doları Amerikan ordusundan, 69.1 milyon doları Amerikan sağlık ve insan kaynakları bölümü ve buna bağlı ajanslardan, 14.6 milyon doları diğer federal ajanslardan, 6.7 milyon doları devlet ve yerel hükümet ajanslarından, 18.2 milyon dolar hükümet dışı ajanslar ve uluslararası hükümet dışı organizasyonlardan, 1.5 milyon doları üniversitelerden, 7.4 milyon doları diğer kar amacı gütmeyen organizasyonlardan, 14.1 milyon doları vakıflardan, 4.1 milyon doları özel sektörden elde edilmektedir. 53 ülkeyle ilgili 75 dil de çalışma yapıyor olması RAND'ın ilgi alanını göstermesi bakımından önemlidir.³⁸

Amerikan Enterprise Institute 2012 yılında bireylerden 15.2 milyon dolar, vakıflardan 14.7 milyon dolar ve şirketlerden de 5.6 milyon dolar almıştır. Satışlar ile birlikte toplam geliri 37.4 milyon doları bulmuştur. Harcamalar ise 32.3 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.³⁹

37 Alek Chance, Think Tanks in the United States Activities, Agendas, and Influence, Institute for China-America Studies, ICAS Report 2016, Washington, <http://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2016/05/ICAS-Report-2016-Think-Tanks-in-the-US.pdf> (27.11.2016), ss.1-4

38 RAND, Grand Corporation, <http://www.rand.org/about/glance.html>, (15.12.2016).

39 American Enterprise Institute, 2012 Annual Report, s. 21, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2012/12/-annualreport2012_093903420972.pdf, (15.12.2016).

Sonuç

Yeni bir aktörün ortaya çıkışında farklılaşan ve çoğalan ihtiyaçların etkili olduğu; teknolojinin, ulaşımın, iletişimin, maddi refahın artmasıyla birlikte yeni güç noktalarının oluşumu açısından aktörlerin ortaya çıktığı söylenebilir. Düşünce kuruluşlarının sadece belli alanlarda söz söyleyebilmesi ve bağımsızlık tartışmalarıyla birlikte bu sözlerinin gölgelenmesi ise düşünce kuruluşlarının aktör olarak algılanmasını zorlaştırmaktadır. Düşünce kuruluşlarının genellikle zengin ülke ve bölgelerde toplanması ve bu kuruluşların dünya geneline yayılamaması aktörleşme anlamında negatif taraflarındandır.

Bir aktörün açıkça belirli olması ve kabul görmesi gerekmektedir. Uluslararası politikaya baktığımızda düşünce kuruluşları herkes tarafından tam anlamıyla etkili bir aktör olarak kabul edilmemektedir. Ancak bu ön kabul aktör oldukları gerçeğini de değiştirmemektedir. Düşünce kuruluşlarının etkili bir aktör olması noktasında en önemli problemi, ekonomik ve siyasi olarak yeterince bağımsız olamamasıdır. Ekonomik olarak düşünce kuruluşlarının bazı kaynaklarının açıklanamaması, aldığı kararlar noktasında bağımsızlığına gölge düşürmektedir. Bağımlı veya yarı bağımlı düşünce kuruluşlarının bağımlı bir kuruluştan öteye gidemediği görülmektedir. Bununla birlikte kendini bağımsız olarak tanımlayan ve şeffaflık ilkesine açıkça uyan düşünce kuruluşlarının aktör olma noktasındaki durumu daha da güçlü olmaktadır.

Düşünce kuruluşlarının belli bir alanda karar vermesi ve kararında bilimsel ve tarafsız olması dış politikaya etki eden aktör olması açısından önemlidir. Karar alamama noktasındaki sıkıntılar ya da kararların yanlı ve bağımlı olması durumu, düşünce kuruluşlarının aktörleşme noktasındaki kriterlerindedir. Düşünce kuruluşlarının aktör olabilme noktasında tek başına eylem yapabiliyor veya tek başına hareket edebiliyor olması önemli bir kriterdir. Düşünce kuruluşları bu bakımdan gelişme aşamasındadır denilebilir.

Uluslararası sistemin en temel aktörü olarak devletin ortaya çıkışı yüzyıllarca sürmüştür. Yeni ve tartışılan bir aktör adayı olarak görülen düşünce kuruluşlarının kendini kabul ettirebilmesi için uzun yıllara ihtiyacı olduğu görülmektedir. Değişen, gelişen bir

uluslararası sistemde ayakta kalıp, sistemde kendini ispatlaması için düşünce kuruluşlarının zamana ihtiyacı olduğu görülmektedir.

Düşünce kuruluşları bağımsız bir aktör olarak tek başına uluslararası sistemde kendine yer bulamasa da, devletin uluslararası sistemdeki bazı rollerini alarak, devletlerle birlikte ve devletler üzerinden uluslararası sistemde etkili olmaktadır. Aldıkları kararlarda bağımsız olduklarını iddia eden düşünce kuruluşları, bu kararlarını devletler üzerinden uluslararası sisteme sunmaktadırlar. Bu bağlamdan baktığımızda düşünce kuruluşlarının dış politikada aktörleşme sorunsalının uzun vadede de devam edeceği söylenebilir. Ancak uluslararası sistemdeki yapısal değişimler ve devletlerin mevzi kaybetmesi, düşünce kuruluşlarının yarının dünyasında kendilerinden daha fazla söz ettirmelerine ve daha büyük bir hızla güçlenmelerine de neden olacak denilebilir.

Kaynakça

Akbal, İsmail, “Farabi Siyasi Düşüncesinde Toplum, Devlet Yönetimi ve Siyasal Rejimi,” *Türk İslam Siyasi Düşüncesi*, Editör Mehmet Akıncı, Gökçe Nur Şafak, Eğitimci Kamu Çalışanları Sendikası Yayınları, Nisan 2016

American Enterprise Institute, 2012 Annual Report, s. 21, https://www.aei.org/wp-content/uploads/2012/12/-annualreport2012_093903420972.pdf, (Erişim Tarihi 15.12.2016).

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Bursa: MKM Yayınları, 2012

Arı, Tayyar. *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Bursa: MKM Yayınları, 2009

Aslan Seyfettin, “Sivil Toplum ve Demokrasi,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.2 (2010)

Ateş, Davut, *Uluslararası İlişkilere Giriş*, Editörler: Şaban Kardaş ve Ali Balcı, İstanbul: Küre Yayınları, 2014

Aydın, Mustafa, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 51 Sayı: 1 (1996): 84

Baharççek, Abdulkadir, “Hükümet Dışı Örgütler (NGO’s) ve Demokratikleşme”, *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18/2, (2008): 297-308

Baharççek, Abdulkadir, “Uluslararası Kuruluşların İşlevleri”, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, 38.ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi), 1.Cilt, Ankara, 2011, 229-242

Bakan, Selahattin; Tuncel, Gökhan, “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi”, *Birey ve Toplum*, 2/3, Bahar 2012: 51-65

Bilman, Levent, “Hükümet Dışı Kuruluşların Dünya Ekonomik ve Sosyal Gelişimindeki Rollerini”, *Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi*, Sayı II, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, http://www.mfa.gov.tr/hukumetdisi-kuruluslarin-_ngo_-dunya-ekonomik-ve-sosyal-gelisimindeki-rolleri.tr.mfa, (Erişim Tarihi. 14.12.2016).

Braudel, Fernand, *Uygarlıkların Grameri*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İmge Kitabevi, 3. Baskı, Ekim 2006, Ankara

Chance, Alek, *Think Tanks in the United States Activities, Agendas, and Influence*, Institute for China-America Studies, ICAS Report 2016, Washington, <http://chinaus-icas.org/wp-content/uploads/2016/05/ICAS-Report-2016-Think-Tanks-in-the-US.pdf> (Erişim Tarihi 27.11.2016): 1-4

Çakmak, Haydar (Edt.) *Uluslararası İlişkiler: Giriş, Kavram ve Teoriler*, İstanbul Doğu Kitabevi, 2014,

Çelik, Ahmet, “Düşünce Kuruluşları ve Etkileri KTO Stratejik Araştırmalar Merkezi,” Konya Ticaret Odası, Konya, 2016, 1-12.

Duman, Fatih, “*Devlet*”, *Siyaset Bilimi*, Editör Halis Çetin, Orion Yayınları, Ankara, Mart 2015

El Maverdi Ebu’l Hasan, *Kitabül Nasihatül Mülük*, Çev. Mustafa Sarıbyık, Özgü Yayınları, 2004

Eroğul, Cem, *Devlet*, İmge Yayınları, 1. Baskı, 1990

Ersoy, Eyüp, “Realizm,” *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Editör Ramazan Gözen, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015

Günek, Abdulsamet, “Küresel Çağın Yeni Bilgi Tapınakları Küresel Ağlara Sahip Vakıf ve Think Tanklar”, *Global Media Journal TR Edition*, 6/12, (Bahar 2016), 536-552.

- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çeviren Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, 6. Baskı
- İşçi, Metin, *Türk İslam Siyasi Düşünceler Tarihi*, İstanbul, Derin Yayınları, 2015
- Karabulut, Bilal, “Dünyada ve Türkiye’de Think Tank Kuruluşları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Gazi Akademik Bakış*, 4/7, Kış 2010: 91-104
- RAND, Grand Corporation, <http://www.rand.org/about/glance.html>, (Erişim Tarihi 15.12.2016).
- Rousseau, J.J., “Toplum Sözleşmesi,” Çev. Alpagut Erenuluğ, Öteki Yayınevi,
- Şahin, Eyüp, “Platon ve Fârâbî’de Aristokrasi,” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt 51, Sayı 1, Yıl 2010
- Tekin, Segâh, Esra Banu Sipahi, “Kent, Yönetim, Din, Siyaset ve Düşünce Bağlamında Ortaçağ Avrupa’sına İlişkin Genel Bir Değerlendirme,” *Tarih Okulu Dergisi*, Mart 2014, Yıl 7, Sayı XVII:
- Tilly, Charles, *Avrupa’da Devrimler 1492-1992*, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, AFA yayıncılık, 1995
- Tosun, Gülgün Erdoğan, Demokratikleşme Perspektifinden Devlet Sivil Toplum İlişkisi, Alfa yayınları. İstanbul, Ocak 2001: 36-37
- Waltz, Kenneth, “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergisi*, 5/17, (Bahar 2008): 3-44.
- Yalvaç, Faruk, “Uluslararası İlişkilerde Teori Kavramı ve Temel Teorik Tartışmalar”, Editör Ramazan Gözen, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015
- Yılmaz, Sait, “Güçsüz Güç”, *Harp Akademileri Komutanlığı, Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3/5, (2007), 67-103
- Yurdusev, A. Nuri, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, *Devlet Sistem Kimlik*, Derleyen Atilla Eralp, İstanbul, İletişim Yayınları, 5. Baskı 2003